

УДК 372.8:811.161

Л. В. Рускуліс,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Херсонський державний університет)

СЕМІНАР У МЕТОДИЧНІЙ СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Анотація

У статті обґрунтовано сутність поняття “форма навчання” в педагогіці й лінгводидактиці; з’ясовано місце семінарських занять у системі теоретичних форм роботи; охарактеризовано види семінарів (просемінар, семінар, спецсемінар, науковий семінар); запропоновано технологію організації та проведення семінарських занять; розроблено орієнтовну їх тематику.

Ключові слова: форма роботи, просемінар, семінар, спецсемінар, науковий семінар.

Summary

The essence of the concept “a form of education” is proved in the context of pedagogy and linguistics. The place of seminars in the system of theoretical forms of work is determined. Such types of seminars as a proseminar, a seminar, a special seminar, a scientific seminar are described. The technology of organizing and conducting seminars is represented. The typical themes of seminars have been developed.

Key words: a form of work, a proseminar, a seminar, a special seminar, a scientific seminar.

Постановка проблеми. Інноваційні процеси, що відбуваються в сучасній освіті вищів, вимагають від викладача вибору ефективних форм навчання з метою формування лінгвістичної компетентності майбутнього вчителя української мови, а саме: лекції, семінари, практичні та лабораторні заняття, практикуми, індивідуальні заняття тощо. В основі їх вибору – мета й зміст навчальної дисципліни, рівень підготовки студента, матеріально-технічна база вищого навчального закладу.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури з педагогіки дає підстави стверджувати, що визначення поняття “форма навчання” є однією з актуальних проблем у дидактиці вищої школи (А. Алексюк, Я. Болюбаш, В. Лозова, В. Нагаєв, З. Курлянд, В. Ортинський, І. Подласий, Н. Сорокін, Г. Товканець, Т. Туркот, М. Фіцула, І. Харламов та ін.). Як зазначає І. Харламов, воно не має чіткого формулювання, оскільки більшість науковців “обходять це тлумачення й користуються звичними уявленнями про сутність цієї категорії” [16, с. 237].

За Ю. Бабанським, І. Підласим, *форма навчання* – це зовнішнє вираження узгодженої діяльності вчителя й учнів, що здійснюється в певному порядку [7; 10]. І. Харламов розширює таке визначення, наголошуючи, що форма навчання (організаційна форма навчання) – “це дидактична категорія, яка означає зовнішню сторону організації навчального процесу, що пов’язана з кількістю тих, хто навчається, часом і місцем навчання, а також порядком його здійснення” [16, с. 238]. При цьому науковець наголошує, що одна й та сама форма навчання може

мати різну внутрішню модифікацію й структуру в залежності від завдань і методів навчальної роботи [Там само, с. 239]. В. Ортинський визначає, що форми навчання у вищій школі – це “певна структурно-організаційна та управлінська конструкція навчального заняття залежно від його дидактичних цілей, змісту й особливостей діяльності суб’єктів та об’єктів навчання” [6, с. 197]. Як зауважує Н. Волкова, “форма організації навчання – це спосіб організації навчальної діяльності, який регулюється певним, наперед визначеним розпорядком; зовнішнє вираження узгодженої діяльності вчителя та учнів, що здійснюється у визначеному порядку і певному режимі” [3, с. 324]. На думку П. Підкасистого, форма навчання –це “конструкція відрізків, циклів процесу навчання, що реалізуються в поєднанні керуючої діяльності вчителя та керівної навчальної діяльності тих, хто навчається, щодо засвоєння певного змісту навчального матеріалу й засвоєння способів діяльності. Представляючи собою зовнішній вигляд, зовнішнє окреслення відрізків, циклів навчання, форма віддзеркалює систему їх стійких зв’язків і зв’язків компонентів усередині кожного циклу навчання, і, як дидактична категорія, позначає зовнішню сторону організації навчального процесу, яка пов’язана з кількістю тих, хто навчається, часом, місцем навчання, а також порядком його здійснення” [9, с. 253-256]. Констатуємо, що визначення П. Підкасистого є найбільш ґрунтовним та повними, оскільки характеризує процес навчання зі сторони й викладача, й студента; передбачає характеристику як аудиторних форм організації навчання, так і самостійну роботу.

Дидактика вищої школи представлена різноманітними класифікаціями форм навчання у вищій школі. Так, В. Ортинський визначає такі форми: навчальні заняття (лекція, семінар, лабораторне заняття, практичне заняття, індивідуальне заняття, навчальна конференція, консультація, навчальна гра та ін.); практична підготовка; самостійна робота; контрольні заходи. [6, с. 197]. М. Фіцула до форм навчання відносить також участь студентів у науково-дослідній роботі [15, с. 116].

У сучасній лінгводидактиці вищої школи питання вибору оптимальних форм роботи у вищих навчальних закладах знаходяться в полі зору багатьох науковців. Цій проблемі приділяли увагу в своїх дослідженнях Н. Голуб, О. Горошкіна, В. Дороз, І. Дроздова, А. Никітіна, С. Караман, Л. Кожуховська, М. Пентилюк, О. Потапенко, О. Семенов, Т. Симоненко, Т. Товкайло та ін.

В. Дороз наголошує на використанні традиційних (вступна, традиційна, підсумкова, оглядова) та нетрадиційних (багатоцільова, проблемна, інтерактивна, лекція-конференція та ін.) лекцій, що виступають науково-теоретичною базою дисциплін, “формують знання, забезпечують мотиваційний компонент і загальноорієнтований етап оволодіння науковими знаннями” [4, с. 11]. Суттєве значення відводиться практичним та лабораторним заняттям у вищій школі, які формують професійні навички майбутнього фахівця. Під час їх проведення рекомендується використовувати дискусії, бесіди, “круглі столи”, рольові ігри. У системі підготовки фахівця науковець визначає індивідуальну роботу як одну з форм, що сприяє більш повній реалізації творчих

можливостей студента. [Там само, с. 11–13]. О. Семенов, розробляючи систему професійної підготовки вчителів української мови і літератури, зосереджує увагу на таких аудиторних формах навчання: лекція (лекція-дискусія, лекція-коментар, лекція-прес-конференція, ілюстративна лекція), практичні заняття та семінар, колоквиум, наголошуючи, що “популярності набувають дискусії, тьюторські заняття, мікровикладання, рольові ігри, моделювання, наукові майстерні), модульні технології, методичні презентації” [11, с. 92]. Нам імпонує думка Т. Симоненко, яка оптимальними формами викладання на філологічних факультетах окреслює такі: лекція (лекція-інформація, проблемна лекція, лекція-візуалізація), спецсемінари й спец-дослідження, практичні й лабораторні заняття, комунікативні практикуми, колоквиуми, тьюторські заняття. Науковець наголошує на важливості використання лекції-візуалізації, “оскільки така форма в умовах модернізації педагогічного освітнього простору сприяє більш успішному сприйняттю й запам’ятовуванню навчального матеріалу” [12, с. 13].

Мета статті – проаналізувати теоретичні основи організації й проведення семінару як форми роботи у вищому навчальному закладі, запропонувати модель проведення семінарського заняття, тематику різновидів семінарських занять та просемінару.

У педагогіці *семінар* (лат. *seminarium* – розсадник) – “вид навчального заняття, на якому викладач організовує обговорення студентами питань із попередньо визначених тем робочою навчальною програмою” [2, с. 14]. Семінарські заняття сприяють формуванню суджень, розвитку професійного мислення майбутнього фахівця; умінню добирати, аналізувати довідкову літературу та висловлювати власні думки про прочитане, доводити та аргументувати особисті переконання, ґрунтуючись на наукових фактах; здійсненню контролю спілкування й організації педагогічного спілкування [6, с. 221].

На думку М. Пентилюк, семінарські заняття виконують такі основні функції: *розвивальну, узагальнюючо-систематизуючу, мотиваційну, організаційно-орієнтаційну* [5, с. 362]. Т. Туркот виділяє також ще такі функції семінарів: *навчальну, виховну, діагностично-корекційну та контролюючу* [14, с. 215]. Звідси випливає, що основне призначення семінарських занять – поглиблення, конкретизація, узагальнення, систематизація та закріплення знань, засвоєних під час лекційних занять та в процесі самостійної підготовки до семінару; формування стійких умінь їх здобувати з довідкових джерел, науково-популярної літератури; стимулювання пізнавальних потреб; контроль за якістю самостійної роботи, глибиною й гнучкістю знань; виховання відповідальності, працездатності, культури спілкування й мислення та ін.

Аналіз педагогічної та лінгводидактичної літератури дозволив виділити види семінарських занять, що виявилися найбільш ефективними в процесі формування предметних компетентностей майбутніх учителів української мови у процесі засвоєння дисциплін лінгвістичного циклу.

1. *Просемінар* – “перехідна від уроку форма організації навчально-пізнавальної діяльності студентів через практичні та лабораторні заняття, у структурі яких є окремі компоненти семінарської роботи, до вищої

форми – власне семінарів” [15, с. 128]. Головне їх завдання, як підкреслює А. Алексюк, розвивати вміння виконувати практичні види діяльності, а саме: добирати та працювати з джерелами; аналізувати мовні явища; порівнювати мовні факти, засвоєні в школі з тими, що вивчаються у виші, складати тези та ін. [1, с. 472].

Використання просемінарів впроваджуємо на I курсі з метою привити студентам навички працювати з додатковою літературою, робити перші спроби науково обґрунтовувати мовні явища, порівнюючи з набутими знаннями в школі (аналіз шкільного та вишівського підручника), добирати дидактичний матеріал (таблиці, схеми), готувати презентації тощо. Так, під час проведення просемінару: “Походження та розвиток мови української народності й нації» студенти матимуть можливість розкрити проблеми існування спільнослов'янської мови, особливості давньоруської мови, формування української національної мови тощо (дисципліна “Сучасна українська літературна мова”).

2. *Семінар* (традиційний (тематичний) семінар) орієнтований на обговорення кола проблем, які засвоювалися здобувачами вищої освіти самостійно або опрацьовувалися на лекції [141, с. 219]. У ході проведення дослідження нами розроблено тематику семінарів для мовознавчих дисциплін, які подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Теми семінарів для мовознавчих дисциплін

Дисципліна	Вид семінару	Тема семінару
Сучасна українська літературна мова	Семінар – розгорнута бесіда	Літературна мова – державна мова українського народу
Старослов'янська мова	Семінар – коментоване читання	Старослов'янська мова – мова прадавніх слов'янських пам'яток X-XI ст.
Українська діалектологія	Семінар обговорення рефератів	Діалектні особливості української мови
Стилістика української мови	Семінар – “мозковий штурм”	Особливості функціонування діалектної лексики
Загальне мовознавство	Семінар – теоретична конференція	Вчення Вільгельма фон Гумбольдта та О. Потебні: порівняльний аспект

Семінар має чітку структуру, що характеризується такими складовими.

Технологія побудови семінару

Так, на першому етапі викладач активізує увагу студентів, мотивує та спонукає їх до навчання. Другий етап передбачає виступ студента (студентів) із подальшим обговоренням його в групі. Якщо проблему висвітлено не на достатньому рівні, відбувається її детальне з'ясування через дискусію. За умови, якщо виникають труднощі у процесі розкриття питання, викладач вступає в обговорення, пояснює та встановлює істину. Підведення підсумків передбачає оцінювання досягнень студента (з аргументацією) та роботи групи в цілому.

На старших курсах вищих навчальних закладів проводилися *спецсемінари*, що є спеціально організованим спілкуванням дослідників-початківців із залученням науковців (наукових установ), працівників середніх навчальних закладів. Спецсемінар найчастіше організовується з метою залучення студентів до наукової школи, привчає до науково-професійної творчості [13; 14]

Так, для спецсемінарів для студентів III-IV курсів пропонуємо такі теми:

1. Наукова школа І. Білодіда ("Сучасна українська літературна мова").
2. Актуальні питання сучасної лінгвістики: науковий доробок Т. Ковалевської, О. Селіванової, Т. Радзієвської ("Загальне мовознавство", "Історія українського мовознавства").
3. Когнітивна лінгвістика та когнітивна методика навчання мови (науковий доробок О. Селіванової, М. Пентиліук, О. Горошкіної, А. Нікітіної).
4. Комуникативна лінгвістика: лінгвістичний та лінгводидактичний аспект.
5. Роль історичного коментаря в методиці вивчення української мови.

Пропонуємо орієнтовну модель побудови спецсемінару на тему "Когнітивна лінгвістика та когнітивна методика" в таблиці 2.

**Спецсемінар
на тему “Когнітивна лінгвістика та когнітивна методика”**

Етапи заняття	Тема для обговорення	Питання для обговорення	Міжпредметні зв'язки
<i>I етап</i> – дослідження лінгвістичних основ когнітивної методики навчання української мови	Когнітивна лінгвістика як новітній напрямок в сучасному мовознавстві	1. Основні віхи зародження та становлення когнітивної лінгвістики. 2. Концепт як базове поняття когнітивної лінгвістики. Характеристика концептів “Україна”, “жінка”, “чоловік” та ін. (за вибором студента). 3. Фрейм як компонент концептосфери.	1. Теоретичне мовознавство. 2. Психологія. 3. Сучасна українська літературна мова. 4. Історія мови.
<i>II етап</i> – лінгводидактичні основи когнітивної методики	Актуальність когнітивної методики навчання української мови	1. Проблема когнітивної методики навчання мови в історичній перспекції (дослідження О. Біляєва, О. Горошкіної, Т. Донченко, Г. Онкович, В. Мельничайка, А. Нікітіної, М. Петилюк, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського). 2. Теоретичні засади когнітивної методики. 3. Специфічні принципи когнітивної методики. 4. Методика впровадження когнітивно-розвивальних вправ (із практичним аспектом).	1. Методика навчання української мови. 2. Історія мови. 3. Педагогіка. 4. Психологія.

На нашу думку, пропоновані питання до спецсемінару передбачали кропітку пошукову та дослідницьку самостійну діяльність студентів та під керівництвом викладача. Крім висвітлення теоретичних засад I етап вимагав практичної роботи з добору лексем, що вербалізують певні концепти, тобто забезпечується активне засвоєння лексики сучасної української літературної мови. На другому етапі одним зі складових завдань є добір системи вправ, які, як зауважує М. Петилюк “складаються на основі тексту з фоновим національним компонентом таким чином, щоб поряд із удосконаленням знань, умінь та навичок учнів забезпечити одночасно формування української мовної картини світу, соціокультурної компетенції” [8, с. 76].

Підтримуємо думку В. Ортинського, який пропонує упроваджувати в практику вищих навчальних закладів дослідницькі семінари, що є “вищою сходинкою навчальної діяльності” та спрямовуються на формування в студентів умінь здійснювати наукові дослідження [6, с. 240]. Такий семінар передбачає глибоку науково-теоретичну підготовку, розвиток вміння

добирати та аналізувати наукові джерела, висловлювати власні думки в ході проголошення виступу, готувати та демонструвати наочний матеріал.

Висновки. Отже, семінар виступає однією з важливих ланок організації навчального процесу у вищій школі, що розвиває теоретичне й практичне мислення студента, вчить добирати, аналізувати наукову літературу, будувати власні висловлювання, висувати гіпотези, доводити чи спростовувати їх.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. У перспективі планується розробка комплексу семінарських занять із проблем філософії мови й лінгвістичної методології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : Підручник. – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
2. Болюбаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти : навч. посіб. для слухачів закладів підвищення кваліфікації системи вищої освіти / Болюбаш Ярослав Якович. – К. : ВВП “КОМПАС”, 1997. – 64 с.
3. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. Вид. 2-ге, перероб., доп. / Волкова Наталія Павлівна. – К. : Академвидав, 2007. – 616 с. (Алма-матер).
4. Дороз В. Д. Методика викладання української мови у вищій школі : Навч. посіб. / Вікторія Федорівна Дороз. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 176 с.
5. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / Колектив авторів за редакцією М. І. Пентилюк: М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман та ін. – К. : Ленвіт, 2004. – 400 с.
6. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. Л. Ортинський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
7. Педагогика: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов/ Ю. К. Бабанский, В. А. Сластенин, Н. А. Сластенин, Н. А. Сорокин и др.; Под ред. Ю. К. Бабанского. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Просвещение, 1988. – 479 с.
8. Пентилюк М.І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : збірник статей / Пентилюк Марія Іванівна. – К. : Ленвіт, 2011. – 256 с.
9. Пидкасистый П. И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении / П. И. Пидкасистый . – М.: Наука, 1980. – 270с.
10. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс : учебник для студ. пед. вузов: в 2 кн. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – Кн. 1: Общие основы. Процесс обучения. – 576 с.
11. Семенов О.М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури : монографія / О.М.Семенов. – Суми : ВВП “Мрія-1” ТОВ, 2005. – 404 с.
12. Симоненко Т. В. Формування професійної мовнокомунікативної компетенції студентів філологічних факультетів [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова) / Тетяна Володимирівна Симоненко. – Київ, 2007. – 24 с.
13. Товканець Г. В. Університетська освіта : навч.-метод. посіб. / Укладач: Г. В. Товканець. – К. : Кондор, 2001. – 182 с.
14. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / Туркот Тетяна Іванівна. – К. : Кондор, 2001. – 628 с.
15. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / Фіцула Михайло Миколайович. – К. : “Академвидав”, 2006. – 352 с. (Альма-матер).
16. Харламов И. Ф. Педагогика : учеб. пособие. 2-е изд., перераб. и доп. / Харламов Иван Федорович – М. : Высш. шк., 1990. – 676 с.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2017